

WOMEN HEIRS - CULTURAL AND LEGAL ASPECTS

Marina Mijatovic

Institute for Serbian Culture Prishtina - Leposavic, Republic of Serbia, marina.mijatovic@gmail.com

Borivoje Baltezarevic

Institute for Serbian Culture Prishtina - Leposavic, Republic of Serbia, baltezb@yahoo.co.uk

Abstract: In the following text, the authors of this paper deal with the issue of prevailing customs and compliance with established legal norms regarding female members. Namely, it is noticeable that customs, rooted for many years among the people, prevail during inheritance, where women appear as heirs, in relation to legal norms. Sociological and legal analysis tells us that traditional behavior took precedence over inheritance by law. With the development of civilization, humanity still carried patriarchal upbringing, therefore, there is subordination of female members in relation to male family members.

The aim of this paper is to examine the perception and strengthen the awareness of certain population groups where women are still in an unequal position due to cultural traditions. With the development of the population, the legal position of women changed in a positive aspect compared to earlier times. The modernist development cycle did not succeed in discrediting traditional upbringing and customs as a whole, because even today, women are trapped in old traditions and, accordingly, give up their inheritance in favor of a male family member, even though that inheritance belongs to her by law. Not freed from patriarchal influence, a woman, in addition to enjoying all the rights regarding inheritance today, because the Law on Inheritance establishes it for her, feels discomfort when inheriting part of the property, resulting in a reality in which women are still in an unequal position in relation to male heirs. When we say unequal position, we specifically mean the feeling of guilt when accepting inherited property, because it is the influence of stereotypes of the previous time and women's upbringing in the family, according to which persons of the female sex would be deprived of inheritance.

In modern society, the legal position of women is reflected in their greater awareness of their rights, and rooted traditional behavior is increasingly being overcome by the arrival of new generations.

Keywords: women, inheritance, tradition, customs, law

ЖЕНЕ НАСЛЕДНИЦИ – КУЛТУРОЛОШКИ И ПРАВНИ АСПЕКТИ

Марина Мијатовић

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Република Србија,

marina.mijatovic@gmail.com

Боривоје Балтезаревић

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, Република Србија, baltezb@yahoo.co.uk

Апстракт: У наредним редовима, аутори овог рада баве се проблематиком владајућих обичаја и поштовања утврђених законских норми у погледу на припаднице женског рода. Наиме, приметно је да обичаји, укорениjeni дуги низ година међу народом, преовладавају приликом наслеђивања, где се жене јављају као наследници, у односу на законске норме. Социолошко-правна анализа нам говори да је традиционално понашање имало примат у односу на наслеђивање по основу закона. Развојем цивилизације, човечанство је и даље у себи носило патријархално васпитање, дакле, подређеност припадница женског пола у односу на мушке чланове породице.

Циљ овог рада јесте испитивање перцепције и оснаживање свести појединих група становништва где су жене још увек у неједнаком положају због културне традиције. Развојем становништва, правни положај жене мењао се у позитивном аспекту у односу на ранија времена. Модернистички развојни циклус, није успео дискредитовати традиционално васпитање и обичаје у целисти, јер и у данашње време жена бива заробљена у старој традицији и сходно томе, одриче се свог наследног дела у корист мушког члана породице, иако јој тај наследни део по закону припада. Неослобођена патријархалног утицаја, жена, поред тога што данас ужива сва права по питању наследства, јер јој сам Закон о наслеђивању то утврђује, осећа нелагоду приликом наслеђивања дела имовине, што резултира реалношћу у којој су жене још увек у неравноправном положају у односу на наследнике мушког пола. Када кажемо неравноправном положају, конкретно се мисли на осећај кривице приликом прихватања наслеђене имовине, јер је то утицај стереотипа

пређашњег времена и њиховог васпитања у породици, по којем би особе женског пола биле лишене наследства.

У савременом друштву правни положај особа женског пола, огледа се у њиховој већој свести о својим правима, а укорењено традиционално понашање бива све више превазиђено доласком нових генерација.

Кључне речи: жене, наслеђивање, традиција, обичаји, закон

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У времену када постоји јасно дефинисан правни оквир, и даље постоје случајеви где се сусрећемо са чињеницом да породична имовина подлеже подели сходно вишевековно утврђеној традицији. Водећи проблем је то што се питање наслеђа посматра као породична тј. приватна ствар, упркос Закону о наслеђивању којим је прописано законско и тестаментално наслеђивање. Законско наслеђивање представља скуп чињеница одређених законом у ситуацији када се не примењује тестаментално наслеђивање. Услов код тестаменталног наслеђивања јесте да је тестамент пуноважан и да у моменту отварања истог постоје тестаментални наследници којима је завешталац оставио своју имовину, јер у супротном, он не производи правно дејство па се потом заоставштина дели по основу закона. Са друштвено-економским развојем променила се свест људи у погледу наследних права жена, где стицање наслеђа, женама омогућава да побољшају свој како социјални тако и материјални статус, тиме се осећају сигурније јер имају право и слободу да контролишу и експлоатишу своју наслеђену имовину. У патријархалном друштву, женско наслеђе преносило се преко жена, али не на жене. Патријархална лоза представљала је мушке крвне сроднике који по очевој линији имају заједничког претка, док су се женски чланови породице бројали само као чланови брачне заједнице. Сходно томе, имовина се традиционално преносила на мушке потомке где су први у реду за наслеђивање били синови оставиоца, потом остали мушки потомци те лозе. Уколико имамо ситуацију да мушки потомци не постоје, или сви одбију да прихвате наследство, у том случају удовица стиче право наследства. Кћерке имају право наследства тек након права удовице. Како су жене биле лишене наследства и нису могле имати имовину у свом поседу, то није значило да не могу располагати имовином у заједници. Мушки чланови породице били су у обавези да брину о женама и омогуће им егзистенцију све до момента док жене не напусте заједницу ступањем у брак. Брига о жени која је остала удовица била је у обавези породице у коју је ушла закључењем брака. Поштовање ове традиционалне норме, омогућило је да жена буде збринута и јачао је међусобне родне односе али истовремено, спречавало се оснаживање свести жена да заговарају стварну контролу над њиховом кућом и имовином. Због своје родне улоге, жене често сматрају да нису у позицији да се супротставе и затраже оно што им следује већ се повинују обичајима који их прате, јер се питање наследства сматрало породичним питањем о којем су расправљали старији, мушки чланови породице. Мушка доминација над имовином, за жене је представљало немогућност коришћења широког спектра погодности које произилазе из власништва имовине. Еволуцијом полова и побољшањем индивидуализације и значаја заједнице супружника, градила се ужа породична заједница коју данас називамо савременом породицом. Координацијом брачних другова, где су усредсређени једно на друго, зависио је просперитет њихове заједнице, при чему је растао значај супружника као појединца. Руралне средине највише су погођене незнањем о правима жена, јер исто није довољно интернализовано од стране друштва.

2. КРАТАК ОСВРТ НА ПРАВНЕ И ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ РЕФОРМЕ

Од давнина, још у Римско доба, жене нису уживале слободу као што то чине данас. Наиме, тада су се жене третирали као ствар и зависиле су од воље мушкарца. Улазак у брачну заједницу претходно се уговарао зарад добрих односа и напретка између две породице. Закон XII таблица прописивао је строга правила по питању наслеђивања, где су жене, уколико не потичу од истог оца, биле лишене наследства. Лишени наследства били су и крвни сродници по женској линији а само жена која је била под влашћу свог мужа, могла је бити носилац наследства под одређеним условима јер се, у односу на мужа, сматрала као кћерка односно, сестра својих кћери (Ковачевић, 2019). У античкој Грчкој, где се гајио хуманистички поглед на живот, подређеност жене и њен неповољан положај у друштву, односно, немогућност приступања одлучивању, како у јавној, исто и у политичкој сфери живота, исход је начелних интереса античког Грчког окружења. Гледајући на Атињанке, имовину су стицале наследством, миразом или поклонима али располагање наведеним било је у надлежности њеног господара (kyrios). Спартанке, иако изузете из војничког и политичког живота, уживале су веће поштовање и углед и самостално су располагале како својом, тако и имовином њихових мушких рођака док су они имали обавезу војног похода (Fürst, 2021).

Друштвено-историјска дешавања довела су до афирмативног развоја жена, где се уочавају напори ка већој присутности жена на тржишту рада. Социјализам доноси женама загарантовано право гласа и политичка

права у којима су раније уживали само мушкарци. Жена, до сада потчињена свом брачном партнеру, постаје њему равноправна али, иако је патријархалност јењавала, није у потпуности избледела управо због укорењених схватања о родној неједнакости (Јерончић, 2015). Питање родне равноправности једно је од људских права и од велике је важности за просперитет друштвеног система. Сходно томе, државе су у домаће законодавство имплементирале документе са међународним елементом, показавши степен посвећености у заштити од дискриминације по основу пола и рода. Пример таквог документа јесте Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена (CEDAW), којим се државе, ратификовањем истог, обавезују да ће спровести све мере у елиминисању сваког вида дискриминације жена и осигурати им лични развој и просперитет (Топић, 2016).

Република Србија, према оцењивању Светског економског форума, заузима 39. место по питањима законске регулативе и имовинских права полова али практиковање истих, не оправдава заузето место због самог недостатка свести да и жене могу управљати својом имовином и располагати истом без оптерећења. Наиме, кроз наведено стичемо сазнање да је и демографско питање од велике важности, јер жене су по овом питању најугроженије уколико је њихово пребивалиште у руралним срединама, где се јавља податак да њих 85% не поседује сопствену имовину (Форум жена Пријепоља, 2022).

Данас имамо мноштво удружења која се залажу за право жена на наслеђе, где позивају жене да се прихвате свог наследног дела који им по закону следује. Женско удружење колубарског округа, кроз реализацију пројекта „Колики је мој део?“, отвара дискусију у области наслеђивања особа женског пола, где настоје умањити родне стереотипе и подстаћи жене, путем бесплатне правне помоћи, да се ослободе традиционалних окова и храбро закораче у процес расподеле наследства (Билић, 2022). Имајући у виду овај напредак, заговорници имовинских и наследних права жена имају идентификоване недостатке друштвених промена, у које се убрајају:

- системи извршења законодавних норми,
- недостатак свести и друштвене културе да закони постоје,
- недовољно разумевање и мањак поштовања законских прописа,
- обештећење и решавање спорова.

Распрострањеност традиционалне праксе и ставова, који су у поприличном броју директно у супротности са законодавством нарушавају правни поредак и утврђена грађанска права. С тим у вези, реформски напори могу припомоћи да се постигне неколико важних аспеката:

- препоруке за зближавање обичајне праксе и статутарног права,
- повећан приступ судовима и форумима за алтернативно посредовање у споровима,
- израженије учешће жена у правосудним и јавним функцијама.

3. РАСПРАВЉАЊЕ ЗАОСТАВШТИНЕ НАКОН СМРТИ РОДИТЕЉА

Законом о наслеђивању Републике Србије прописано је да смрћу једног од родитеља, његову заоставштину, наслеђују преживели брачни друг и њихова деца на једнаке делове. Без обзира на законску регулативу, кроз праксу је уочљиво, и то у већини случајева, да се сестра одрекне свог наследног дела у корист брата а у неким случајевима и да се мајка одриче свог наследног дела у корист сина, како би се поштовала стара традиција, где се мушкарац сматрао главом породице. Постоје примери где се женској деци даје одређена количина новца како се не би мешале у заоставштину после смрти једног од родитеља. Женска деца сматрају да су намирена у свом наследном делу и одричу се наследства на имовини преминулог родитеља у корист браће, који постају власници некретнина које је имао један од преминулих родитеља. Међутим, са новим поретком, ова пракса полако ишчезава јер су жене више еманциповане а то се одражава и на њихове погледе око расправљања заоставштине. Кроз пример у пракси, сусрећемо се са женама које се у истом поступку при расправљању заоставштине иза умрлог родитеља, прихватају свог законског наследног дела а неке се истог и одричу. Дешава се да жене прихвате свој законски наследни део и истовремено га уступе неком од мушких наследника. Како се наследничка изјава може дати само једном, односно, неопозива је, странке у току поступка се упозоварају на неопозивост једном дате наследничке изјаве и не улази се у разлоге због чега се неки од наследника прихватају свог законског наследног дела, прихватају и уступају свој законски наследни део некоме од мушких наследника, или се одричу. То је њихова слободна воља.

Претпоставља се да пре расправљања заоставштине постоји неки утицај на жене наследнице, јер се традиционално целокупна заоставштина наслеђивала од стране мушких наследника. Овакво размишљање потекло је из чињенице да жене удајом одлазе из својих породица и сходно томе, сматрало се да немају права потраживања свог законског наследног дела. Исте те жене, без поговора, прихватале су наведену чињеницу јер су одрасле са таквим стереотипима. Статистика нам казује да обичаји негде имају примат над законским прописима (Ружић, 2022).

При расправљању заоставштине након смрти родитеља, случај који описује, слободноречено, похлепу мушких наследника ка глухонемим сестрама, које су такође наследници, јер је оставилац за живота уговорима део заоставштине пренео синовима тј. мушким наследницима, а мањи део са кућом где је боравио са глухонемим кћеркама, усменим путем оставио је њима. Из овога следи, да заоставштина која није била предмет уговора, тј. кућа у којој је оставилац живео са кћеркама као и земљиште око куће, била је предмет оставинског поступка иза преминулог. У овом случају се огледао велики утицај средине у којој наследници живе, тако да су браћа, и поред тога што их је преминули обезбедио уговорима, узели свој законски наследни део и на преосталој имовини. То даље значи, да су мушки наследници постали сувласници са својим глухонемим сестрама на преосталом делу заоставштине, тј. кући и припадајућем земљишту. Сестре нису спориле уговоре, јер у тој средини из које потичу, такви су обичаји а мушки наследници нису показали емпатију према својим сестрама и нису уважили усмени договор за живота преминулог, који је преминули имао са својим кћеркама. Разлог прихватања законског наследног дела од стране мушких наследника, објаснили су чињеницом да желе заштитити имовину својих предака, сматрајући да ће сестре, уколико се испоштује усмени договор за живота оставиоца, продати трећим лицима то што им је остављено.

Постоји велики проценат и жена – мајки, које у први ред стављају своје синове, рачунајући да кћерке одлазе из породице и продужавају лозу у другој породици док мушка деца, по традицији, остају, чувају своје имање и продужавају лозу својих предака. За разлику од ранијих времена, развила се свест у погледу поделе наследства својим потомцима, како мушким тако и женским али ипак, процентуално гледано, доминира мушки род. Дешава се да без знања женских потомака, за свога живота, родитељ оставља тестаментом или уговором део или целокупно наследство мушкој деци, зато након смрти родитеља, по мом мишљењу, умрли је узрок свађа између браће и сестара.

Из свега наведеног, долазимо до закључка да је боље за живота правично поделити имовину и мушким и женским наследницима, како након смрти родитеља, не би дошло до тога да жене остану без свог законског наследног дела управо због традиције и преовладавајућих обичаја.

4. РАСПРАВЉАЊЕ ЗАОСТАВШТИНЕ НАКОН СМРТИ ЈЕДНОГ ОД БРАЧНИХ ДРУГОВА

Заједница живота између две особе, уређена законским прописима, представља брак. Брак као институција и његов правни значај кроз историјски развој доживео је низ структуралних промена, у складу са развојем породице као и односа између мушкарца и жене. Легитиман основ заснивања породице, брак, био је искључиво заједница две особе различитог пола али, доласком модерног доба, видови породице постали су другачији, па се породицом сматра и заједница истополних особа. Појављује се и ванбрачна заједница која је у законодавству многих земаља релевантна као основ за законско наслеђивање, дакле, изједначена је са брачном заједницом. Правноисторијски записи казују нам да је жена у патријархалној породици, материјално зависила од мушкарца и није имала права на заоставштину. Положај жене био је више положај објекта него као субјекта у односу на мушкарца, жена се сматрала механизмом продужетка породичне лозе. Развојем цивилизације, економским развојем, долази до значајног помака у равноправности жена и мушкараца. У великој мери, долази до разбијања устаљених модалитета понашања, што резултира унапређењем права на наследство брачних другова (Вучковић, 2014).

У оставинском поступку, након смрти једног од брачних другова, његову целокупну заоставштину наслеђују његов преостали брачни друг и његова деца на једнаке делове, као наследници првог наследног реда. Уколико оставилац није имао потомство, његову заоставштину наслеђује преживели брачни друг 1/2 и родитељи 1/2. Имамо примера где родитељи оставиоца нису живи, и у таквим случајевима 1/2 наслеђује преживели брачни друг, затим, другу половину наслеђују браћа и сестре оставиоца. Дешава се и случај где браћа и сестре оставиоца нису живи, тада њихов законски наследни део наслеђују, по праву представљања, њихови потомци заједно са брачним другом оставиоца. Чести су у пракси случајеви да приликом расправљања заоставштине, где је жена надживела мужа, нарочито где оставилац није оставио потомке, долази до вербалних сукоба између надживелог брачног друга и оставиоцевих родитеља, односно, браће и сестара. Исто тако, уколико је жена надживела брачног друга који има потомке мушког рода, долази до nelaгоде приликом расправљања заоставштине умрлог. То објашњавамо чињеницом да родитељи, односно, браћа и сестре умрлог, настоје да жена која има право наследства као и деца, свој наследни део уступи мушком детету, а све то плашећи се да ће она део свог наследства продати или засновати брачну заједницу са другим мушкарцем а задржати свој наследни део умрлог.

Неспорно је да, у данашње време, жене имају савременија схватања у погледу свог властитог живота и слободе одлучивања. Ретки су случајеви да се надживели брачни друг прихвати свог законског наследног дела и истовремено на једнаке делове уступи кћеркама и синовима. Када оставилац иза себе није оставио потомке, у том случају надживели брачни друг прелази у други наследни ред наслеђивања заједно са

родитељима оставиоца, и то, 1/2 припада надживелом брачном другу оставиоца а другу половину наслеђују оставиочеви родитељи (Ђорђевић, 1982).

У односу на некадашњи неповољан правни положај жене по питању наследства, данас правни положај омогућава да се и за време живота жена обезбеди читавом имовином стеченом током брака са брачним другом. Наиме, већи број закључених бракова где нема потомства, даје моћ жени да се обезбеди уговором о доживотном издржавању или тестаментом за живота њеног брачног друга и на тај начин, у случају да га она надживи, сва њихова имовина остаје у њеном поседу. Овакав начин обезбеђења имовине, искључује све остале наследнике. Дешава се да наследници устају тужбом којом траже да се пониште основи којима је жена све наследила јер им је на тај начин ускраћен њихов нужни наследни део. Има и наследника који устају тужбом за поништење тестамена и уколико успеју, онда се укључују у оставинску расправу заједно са женом оставиоца. Што се тиче уговора о доживотном издржавању, он представља теретан уговор и тешко се успева побити тужбом.

5. ЗАКЉУЧАК

Наследноправни положај жена данас је у импозантном положају у односу на некадашње време. Од немогућности наслеђивања, затим, наслеђивања након свих потомака оставиоца, до данас када су жене изједначене са мушким наследницима, прошао је један дуг период друштвених реформи. Радећи на пољима, у фабрикама, институцијама, водећи домаћинство, бавећи се кућним пословима, жене као такве широм света представљају кључну улогу у одржавању својих породица, доприносе заједници и нацији.

Културолошка логика представља велику улогу у друштвеном животу, где се културолошке навике поштују и уважавају пре него законом установљена права. Управо су те културолошке навике разлог зашто се жене не прихватају свог законског дела већ сматрају да су га недостојне и одричу се истог у корист мушких чланова породице зарад добрих односа и бојазни од осуде од стране околине. Како се друштво развијало, примећујемо и напредак у ставовима околине где су потврдног одговора да се жене прихватају свог законског наследног дела. Еманципација жена је неспорна а како би се дошло до дугорочних културолошких промена, неопходно је радити на модификацији и едуковању друштва. Пажња би требала бити усмерена на рурална подручја, с обзиром да је у тим пределима запажена највећа стопа утицаја традиције и незнања по питању права наследства жена.

ЛИТЕРАТУРА

- Закон о наслеђивању („Сл. гласник РС“, бр. 46/95, 101/2003 - одлука УСРС и 6/2015)
- Билић, С. (2022). *Исповести жене на тему женског права на наследство*, Преузето 20. новембра, 2022., са <https://lajkovacnadlanu.rs/2022/09/26/ispovesti-zena-na-temu-zenskog-prava-na-nasledstvo/>
- Ђоковић, С. (2016). *Родна равноправност у Србији: стање и перспективе*, Београд, Институт за криминолошка и социолошка истраживања
- Ђорђевић, В. (1982). *Брачни друг као редовни законски наследник*, Ниш, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Универзитет у Нишу, Правни факултет бр. 22, 331-349
- Fürst, I. (2021). *Положај жене античке Грчке у брачном и породичном праву*, Београд, Весник правне историје / Herald of Legal History, Правни факултет Универзитета у Београду, 1 (1), 34-65
- Форум жена Пријепоља (2022). *Жене и наслеђивање – законска регулатива и реално стање*, Преузето 20. новембра, 2022., са <https://forumzena.rs/2022/05/17/zene-i-nasledivanje-zakonska-regulativa-i-realno-stanje/>
- Јерончић, М. (2015). *Приватни и јавни патријархат: друштвени положај и улога жене у Југославији током социјалистичког периода*, Београд, Генеро, Центар за студије рода и политике, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, бр. 19, 1-26
- Ковачевић, Д. (2019). *Интестанско (законско) наслеђивање према закону XII таблица*, Нови Сад, Право – теорија и пракса, Универзитет Привредна академија Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосуђе, вол. 36, бр. 1-3, 31-41
- Ружић, Ј. (2022). *Да ли жене требају да се одрекну наследства у корист мушког члана породице? Економска моћ над другим је основ неједнакости*, Преузето 19. новембра, 2022., са <https://elle.rs/Aktivizam/a44149/Da-li-zene-treba-da-se-odreknu-nasledstva-u-korist-muskaraca.html>
- Вучковић, М. (2014). *Наследноправни положај супружника у савременом српском праву*, Ниш, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Универзитет у Нишу, Правни факултет, бр. 66, 309-324